

В. А. Павловська,
С. О. Краснощок

АНАЛІЗ СПРЯМОВАНOSTІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто необхідність інноваційного розвитку сучасної вищої економічної освіти у контексті розвитку людського капіталу, цілі та зміст даних процесів, зв'язок між інноваційністю економічної освіти та ринком праці. Визначено спрямованість інноваційних тенденцій розвитку сучасної вищої економічної освіти.

Роль освіти в економічному і соціальному прогресі сьогодні розглядається через поняття «людський капітал». Дослідження ряду економістів, починаючи з середини ХХ ст., дозволили виявити основні фактори зростання продуктивності праці, серед яких знаходиться чинник, пов'язаний із зростаючими здібностями людини до праці, що отримав назву людського капіталу. Освіта як процес і результат отримання знань, компетенції і кваліфікації стає значущим фактором економічного і культурного зростання суспільства та індивіда [9, 12].

В умовах комерціалізації багатьох сторін життєдіяльності сучасної людини вища економічна освіта стає значущим елементом соціально-економічного та особистісного розвитку. Питома вага економічної освіти та її функції у суспільстві набуває суттєвих змін, що позначається на продуктивності людського капіталу і вступає у протиріччя із суспільними очікуваннями.

Вивчення шляхів і способів підвищення ефективності економіки на основі освіти має вагомі теоретичні напрацювання і в західній, і у вітчизняній економічній науці у працях С. Г. Діордіца, Л. М. Івашко, І. В. Іллінського, Д. А. Луньова, В. Н. Шимова та ін.

Питання розробки та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес для підвищення якості економічної освіти стали предметом дослідження значного кола науковців: В. М. Андрієнка, Л. М. Віткіна, С. Г. Діордіца, Г. М. Козлової, П. М. Куликова, К. В. Корсака, Т. Є. Оболенської, О. І. Пушкаря, С. К. Рамазанова, Е. Тофлера, М. Ф. Уса, Н. М. Ушакової, Є. С. Якуби та ін.

Певною мірою досліджені аспекти економічного характеру пов'язані з роллю професійних знань у системі виробничих відносин [2, 10, 11]. Істотні результати отримані наукою в оточенні соціальної та продуктивної функцій вищої профільної освіти, її структури та відповідності ринку праці [5, 12]. Подальшої уваги потребує проблема ефективності капіталовкладень у вищу економічну освіту в плані відповідності її якості інтересам суспільства, держави, наймача та особистості з точки зору перспективного планування суспільного розвитку.

В економічній та педагогічній науці намітилися системні підходи до оцінки ролі освіти як структурного компонента людського капіталу [3, 4]. Особливої уваги вимагає вивчення методологічних принципів удосконалення та модернізації системи вищої економічної освіти як фактора ефективного розвитку суспільства і людини.

Метою статті є аналіз цілей, змісту і спрямованості інноваційних тенденцій розвитку сучасної вищої економічної освіти; пошуку взаємозв'язку інноваційних тенденцій економічних освітніх систем та формування ринку праці.

Реформування систем вищої економічної освіти відбувається одночасно у величезній кількості країн, що робить освітній простір непередбачуваним і часто не відповідним потребам реального ринку праці конкретних держав. Людський капітал у процесі його накопичення вимагає суттєвих економічних затрат.

При розгляді діяльності вищих навчальних закладів враховується не тільки реальний ринок праці та його розвиток, але економічна і соціальна значимість людського капіталу. На даний момент найбільша роль відводиться економічному фактору, проте в перспективі соціальна складова людського капіталу повинна перетворитися на пріоритетну як в економічній системі в цілому, так і у трудових відносинах.

Період ринкових перетворень характеризується неоднозначними явищами як у сфері виробництва, так і у сфері вищої економічної освіти. Наприкінці XX – початку XXI століть явно стала відчутна криза всіх рівнів освіти, особливо вищої професійної освіти. Основною причиною кризи стала невідповідність структурних елементів системи вищої, зокрема економічної освіти новим суспільним потребам і цінностям, інтересам та потребам особистості, соціально-економічному стану суспільства.

Характерною рисою сучасної економіки є безперервне нарощування знань у масовому масштабі. Обсяг знань в останні десятиліття збільшувався надзвичайно швидкими темпами, чому сприяли нові способи отримання і зберігання інформації.

Суспільний розвиток ставить освіту в принципово нові умови, коли втрачається роль поняття «закінчена освіта». Економічна освіта набуває неперервного характеру в результаті постійного залучення людини до нових знань, підвищення кваліфікації, самоосвіти і самовиховання. Освіта на чітко сформульованій, логічній основі повинна забезпечити особистість широкими універсальними і фундаментальними знаннями з усіх проблем сучасного життя. Необхідно доводити до досконалості професіоналізм людини як учасника виробництва, соціального і духовного життя, використовуючи його індивідуальні здібності, мотивацію відносно обраних видів діяльності. Студент, а потім і фахівець повинен володіти здатністю до інновацій, формування індивідуальних умов творчої пізнавальної та професійної діяльності.

Головні цілі інноваційного підходу до вищої економічної освіти повинні бути спрямовані на [8, с. 199]:

- формування у випускників готовності орієнтуватися на потреби ринку праці;
- використовувати сучасні економіко-математичні моделі професійної діяльності;
- адаптуватися в середовищі економічних партнерів;
- урахувати зарубіжний досвід;
- розглядати всі стратегічні і тактичні питання економіки з урахуванням її соціальної орієнтованості, українського менталітету.

Особливу роль при цьому відіграє оптимізація структури та змісту вищої економічної освіти, її тривалості та форм, що досягається на основі освітніх стандартів відповідних спеціальностей та спеціалізацій, а також навчальних планів і програм. Необхідно відзначити, що потреби промисловості і соціальної сфери істотно змінилися за останнє десятиліття, що призвело до суттєвого перегляду позиції щодо термінів навчання і структури освітнього стандарту.

Зростаючий у суспільстві інтерес до економічних знань обумовлений трансформаційними процесами в економічній і соціальній сферах, новими формами власності, які отримали юридичний статус. Він викликав істотне розширення масштабів підготовки спеціалістів економічного профілю у багатьох ВНЗ України і кардинально змінив роль і функції економічної освіти. Тому особливої актуальності набуває завдання забезпечення якісно нового рівня економічної освіти, адекватної потребам держави й особистості, що складаються з реалій економічного життя і трудових відносин.

Поточний стан економічного спрямування академічного середовища ВНЗ характеризується низкою негативних тенденцій, що проявляються принаймні в чотирьох аспектах [5, 12]:

1) знижуються інвестиції у власний людський капітал, розмиваються основи академічного контракту, що складають базис для ефективної освіти. Абсолютна

більшість викладачів поєднує викладацьку роботу в університеті з іншими видами діяльності: або викладанням в інших ВНЗ, або непрофільною роботою в комерційному секторі, або на ринку індивідуальних викладацьких послуг (репетиторство);

2) практично не відбувається формування нової академічної культури, а закріплюється відтворення існуючих «псевдоакадемічних» рутин, тому що аспірантура перестала бути щаблем освіти, який готує дослідників. Для багатьох аспірантура є можливістю отримання відстрочки від армії, для багатьох – механізмом придбання додаткового соціального статусу;

3) відсутність інституційних механізмів підготовки нових викладачів-дослідників призводить до того, що якщо у ВНЗ і з'являються нові молоді викладачі, то вони втягуються в існуючі відносини, а не формують нові. У викладачів практично відсутні стимули і можливості підготовки студентів;

4) у ВНЗ деформоване колишнє і не сформоване нове експертне середовище. Немає лінійки загальноукраїнських часописів із прозорим рейтингом якості. В результаті більшість публікації – як наукових, так і навчально-методичних – прив'язані до конкретного університету і далеко не завжди проходять реальну експертну оцінку перед публікацією. Розмивається єдиний стандарт якості та змісту викладання навіть у відношенні базових дисциплін.

Описані наслідки відбиваються і на реакції ринку праці. Оскільки за багатьма спеціальностями вища освіта не дає значущих для ринку праці компетенцій, наймачі формують уявлення, за якими випускники ВНЗ, які не накопичили досвіду роботи в процесі навчання, програють у порівнянні з тими, хто поєднував навчання і роботу. Іншими словами, відбувається розмивання інформаційного сигналу.

Необхідно відзначити недостатню прозорість кваліфікацій, отриманих у ВНЗ України для міжнародного співтовариства. Це обумовлено тим, що у відкритому доступі відсутній перелік акредитованих і атестованих вищих навчальних закладів. У відкритому доступі поки не представлений повний класифікатор економічних спеціальностей і спеціалізацій, діючих освітніх стандартів, а також типових навчальних планів і програм. Дана інформація має істотне значення не тільки для споживача освітніх послуг, але також для державних органів іноземних держав, що займаються визнанням українських дипломів.

Структура підготовки кадрів в основному відстежується Міністерством освіти України, яке виступає в ролі виконавця, що призводить до серйозних нелінійних порушень рівноваги між ринком праці і потоком фахівців, що випускаються вищими навчальними закладами. Стає очевидним, що вища економічна освіта в умовах масовості може мати як професійний, так і загальнорозвиваючий, інформаційний, супутній або додатковий характер. У цьому є її перспектива. Система приватних вищих навчальних закладів ефективно виконує функцію задоволення потреби особистості в економічних знаннях і реалізує важливу соціальну програму з формування загальної економічної культури населення. Особливо це важливо, коли приватні ВНЗ, що займаються підготовкою економістів, створюють умови для формування нового соціального прошарку, яким для країни є прошарком підприємців.

Відмінною особливістю підготовки економістів в сучасних ВНЗ України є те, що більшість із них проходять навчання на заочній формі. Безумовно, велика роль повинна відводитися заочній формі навчання за наявності сучасних комп'ютерних технологій. Створення профільних, які спираються на практику курсів, забезпечення заочників необхідною навчальною літературою, своєчасне і вміло організоване консультування – надзвичайно перспективна і, головне, доступна форма освіти, яка в перспективі набуде характеру дистанційної освіти.

Найважливішим принципом сучасної якісної вищої економічної освіти є її фундаментальність, тобто «освіта на основі науки». Онтодидактика, розвиваючи основні проблеми освіти, робить спроби формування змісту економічної освіти з

урахуванням зростаючої ролі природничонаукового знання, що в цілому не змінює суті економічної освіти, але додає їй нових якісних характеристик.

У сформованих соціальних і економічних умовах отримує вирішення те протиріччя, яке завжди існувало між фундаментальною освітою і професійним навчанням. Орієнтація професіоналів ВНЗ – це доля минулого. Захищеною соціально може бути лише широко освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрямок і зміст своєї діяльності в зв'язку зі зміною технологій і вимог ринку. Вузкопрофесійна підготовка повинна йти з системи вищої економічної освіти. Завданням професійної економічної освіти стає забезпечення оптимальних умов для виховання гнучкого і багатогранного наукового мислення, адекватних способів сприйняття дійсності, створення внутрішньої потреби саморозвитку і самоосвіти.

Формування цілісного наукового економічного середовища, стимулюючого академічну дослідницьку діяльність як викладачів і аспірантів, так і студентів, є однією з важливих цілей подальшого інноваційного розвитку. Дане середовище передбачає вихід на абсолютну якісний рівень діяльності науково-навчальних лабораторій.

Розвиток інноваційного наукового економічного середовища в рамках вищої освіти передбачає [4, 5, 13]:

- 1) інтенсифікацію наукової діяльності викладачів і співробітників, що беруть участь у дослідженнях;
- 2) залучення перспективних студентів та аспірантів до наукової діяльності;
- 3) усунення розриву між викладанням теоретичних соціально-економічних дисциплін і практикою проведення прикладних досліджень.

Спектр завдань у контексті зазначених напрямків на базі науково-навчальних лабораторій, можна представити таким чином:

- 1) активізація наукової діяльності викладачів та співробітників вищих навчальних закладів:
 - проведення спільних дослідницьких проектів викладачів із фінансуванням по каналах навчального закладу або із зовнішніх джерел;
 - підготовка викладачами та співробітниками доповідей та аналітичних матеріалів для представлення на наукових та практичних конференціях;
 - забезпечення можливості міждисциплінарного співробітництва науковців і викладачів;
- 2) залучення перспективних студентів та аспірантів до наукової діяльності:
 - стимулювання інтересу студентів економічних факультетів і спеціальностей до дисциплін інституційного блоку;
 - відбір зацікавлених студентів, здатних до наукової роботи, на ранніх етапах навчання;
 - проведення дослідницьких проектів за участю студентів і аспірантів у рамках освітнього процесу;
- 3) усунення розриву між викладанням та науковими дослідженнями:
 - поширення стандартів викладання економічних дисциплін на філії та регіональні університети;
 - доповнення матеріалів базових курсів, що читаються в бакалавраті, результатами досліджень на актуальному українському матеріалі;
 - розробка комплектів електронних навчальних матеріалів із курсів економічного блоку;
 - підготовка кваліфікованих викладачів й асистентів за базовими курсами економічного блоку в бакалавраті.

Відповідно до даних цілей та завдань головними інноваційними тенденціями розвитку сучасної вищої економічної освіти є:

Наукова сфера:

- теоретичне узагальнення прикладних досліджень і розробок, що виконуються у ВНЗ, у тому числі в економічній галузі;
- проведення наукових досліджень;
- координація і підтримка наукової діяльності студентів та аспірантів, сфера наукових інтересів яких близька до інституціонального аналізу економічних реформ і проблем інституційного проектування;
- підвищення якості дисертаційних робіт і збільшення кількості робіт, що захищаються в період навчання в аспірантурі шляхом побудови можливостей і стимулів для реальної наукової роботи аспірантів.

Навчальна. (Для штатних викладачів кафедр – додатково до навантаження по кафедрі):

- читання спецкурсів з економічної тематики та здійснення наукових розробок;
- підготовка нових викладачів із студентів магістратури, які надійшли з регіональних філій.

З нашої точки зору, науково-навчальні лабораторії можуть стати «точками зростання» нової моделі аспірантури, що має на увазі включення в дослідницьку діяльність у режимі повної зайнятості. Для цього аспіранти повинні:

- отримувати фінансування, достатнє для того, щоб не було потреби шукати можливості для підробітку, не пов'язаного з дослідницькою діяльністю;
- забезпечуватися робочим місцем, обладнаним доступом до всіх наявних в університеті інформаційних та бібліотечних електронних баз;
- залучатися до реальних дослідницьких проектів, результатами роботи в яких будуть підготовлені до публікації статті та, врешті-решт, дисертаційні роботи;
- мати можливості професійного спілкування в дослідницькому середовищі – як українською, так і іноземною мовами.

При цьому можлива проектна модель фінансування роботи аспірантів: студенти (або їх наукові керівники) беруть участь у конкурсі на фінансування конкретних дослідницьких проектів, які реалізують аспіранти в рамках підготовки своїх дисертаційних робіт. Правила таких конкурсів можуть передбачати виділення фінансування на відносно тривалий період (1-2 роки) і передбачати можливість продовження фінансування за умови успішного виконання зобов'язань по першому етапу.

Отже, всі перераховані завдання можуть вирішуватися в рамках науково-навчальних лабораторій.

Перелічимо основні навички та компетенції, які необхідні студентам – майбутнім дослідникам, і які можуть формуватися на заняттях, організованих у форматі майстер-класів та міні-курсів економічного спрямування:

- правила структурування та оформлення результатів у формі наукових статей;
- практика спільних проектів;
- навички English academic writing;
- навички підготовки презентацій;
- навички підготовки заявок на грантові конкурси, конференції.

Проблема формування експертного академічного середовища, що гостро стоїть перед економічною академічною спільнотою, може вирішуватися за рахунок запрошення зарубіжних учених із короткостроковими візитами (за форматом Centers of Advanced Studies). Тут необхідний перехід від формату лекцій до дослідницького формату, коли зарубіжні викладачі та дослідники приїжджають для участі в дослідницькому проекті, проведення наукового семінару та ін.

Нова система дистанційного керування (СДУ) в рамках академічного середовища дозволить істотно змінити способи навчання та занурити майбутніх економістів у нове

інформаційне середовище, розширюючи їх професійні можливості. СДУ може бути призначена для планування, контролю та аналізу навчального процесу, підготовки електронних матеріалів для процесу навчання в цілому. Її головні завдання [5, с. 2]:

- управління ефективністю бізнесу, бізнес-аналіз та формування корпоративної звітності за вітчизняними і міжнародними нормативами і стандартами;
- ефективна побудова відносин із клієнтами бізнесу із застосуванням ІТ-технологій;
- ведення електронного бізнесу з використанням глобальної мережі Інтернет;
- моделювання бізнес-процесів для оцінки їх ефективності та подальшого перетворення (реінжинірингу);
- управління проектами за міжнародними стандартами управління проектною діяльністю;
- динамічне моделювання бізнесу.

Характерною особливістю нашого часу – часу швидких і різких змін природного і соціального середовища, ідеологічних систем, професійних вимог і технологічних можливостей – є також гуманізація і гуманітаризація економічної освіти.

В освітньому інноваційному економічному процесі повинні фігурувати такі наукові знання, засоби навчання, освітні технології і методики, дисципліни і курси, які відображають фундаментальні знання і дозволяють фахівцям виходити на системний рівень пізнання дійсності. Першорядну роль тут мають відігравати дисциплінарні та міждисциплінарні курси, які є базою для формування професійної культури, швидкої адаптації до нових умов подальшої економічної діяльності.

Науково-навчальні лабораторії, що забезпечують кооперативну взаємодію студентів, аспірантів і викладачів у рамках спільних дослідницьких проектів, можуть виступати точками формування і росту академічного середовища у вищих навчальних закладах. Крім залучення студентів до наукових досліджень, подібні лабораторії можуть успішно вирішувати завдання формування кадрового резерву, закріплення найбільш талановитих випускників у ВНЗ на викладацькій та дослідницькій роботі, а в перспективі – стати змістовно-організаційною базою для програм дослідницької мобільності викладачів і студентів, а також економічних програм навчання зі значною часткою дослідницького компонента.

Таким чином, у процесі інноваційної спрямованості системи вищої економічної освіти повинен враховуватися міжнародний досвід, стан ринку праці, фактори, що забезпечують цілісність соціально-економічного та освітнього процесів, що дозволить говорити про комплексність розвитку системи вищої економічної освіти в Україні.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 20. – С. 134.
2. Асаул В. В. Самоорганизация и экономическая интеграция : общие точки / В. В. Асаул, В. И. Кришталь // Экономическое возрождение России. – 2004. – № 1. – С. 5-14.
3. Вишневский М. И. Духовная синергия, ее образовательные основы / М. И. Вишневский. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2006. – 236 с.
4. Волюнкина М. В. О месте инноваций в образовании / М. В. Волюнкина // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 5. – С. 45-49.
5. Волков А. К. Инновации в экономическом образовании / А. К. Волков, М. Р. Меламуд, Ю. Д. Романова // Российская экономическая академия им. Г. В. Плеханова. – 2009. – № 5. – С. 1-3
6. Діордіца С. Г. Місце інформаційно-освітніх технологій в інноваційній моделі підготовки економістів / С. Г. Діордіца // Проблеми економічної кібернетики : матеріали XV Всеукр. наук.-метод. конф., (Луганськ – Євпаторія, 4-8 трав. 2010 р.). – 2010. – С. 32-33.
7. Івашко Л. М. Настоящее и будущее электронного образования в экономических вузах Украины / Л. М. Івашко // Інформаційні технології в економіці, менеджменті та бізнесі. Проблеми науки, практики і освіти : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ.

конф., (Київ, 25 лист. 2010 р.). / редкол. І. І. Тимошенко (голова) та ін. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. – Т. 2. – С. 274-277.

8. Ильинский И. В. Инвестиции в будущее : образование в инновационном воспроизводстве / И. В. Ильинский. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 2008. – 164 с.

9. Лунев Д. А. Воспроизводство образовательного потенциала и формирование человеческого капитала : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Д. А. Лунев. – Кострома, 2004. – 22 с.

10. Соколова А. Образование для карьеры / А. Соколова // Высшее образование в России. – 2008. – № 9. – С. 160-162.

11. Социальное проектирование в эпоху культурных трансформаций / под ред. В. М. Розина. – М. : ИФ РАН, 2008. – 265 с.

12. Человеческое развитие : новое измерение социально-экономического прогресса : учеб. пособие / под ред. В. П. Колесова, Т. Маккинли. – М. : Права человека, 2008. – 636 с.

13. Цыбовский В. Л. Методология модернизации высшего экономического образования в Республике Беларусь / В. Л. Цыбовский // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9(99). – С. 285-94.

О. Б. Тітова

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЕКОНОМІЧНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: ПРОБЛЕМНИЙ ДИСКУРС

У статті проаналізовано особливості викладання дисципліни «Історія української культури» в негуманітарному вищому навчальному закладі. Розглянуто різноманітні психолого-педагогічні технології. Зроблено висновок про необхідність урахування специфіки навчального закладу при виборі методики викладання.

В українському суспільстві склалось остаточне розуміння того, що процес всебічного розвитку не може здійснюватися без урахування культурних та історичних особливостей нації. Сучасна система освіти має забезпечити історичну наступність поколінь, а саме: збереження, поширення й розвиток національної культури, виховання поваги до традицій та звичаїв інших народів. Крім того, культура виступає одним із чинників міжкультурної комунікації, адже саме історико-культурні знання можуть бути використані як засіб сприйняття культурної багатоманітності світу, що сприяє зміцненню міжнародної співпраці, пошуку спільних рішень у різноманітних сферах діяльності людини, розв'язанню загальносвітових проблем сучасності, зокрема таких, як взаємодія суспільства й природи, відносини між державами різних економічних устроїв, подолання економічної відсталості багатьох країн світу, локальні, регіональні та міжнародні кризи, розвиток людської цивілізації, збереження загальнолюдських цінностей. Саме тому до програм всіх вищих навчальних закладів уведено дисципліну «Історія української культури», яка повинна сприяти підвищенню культурного рівня фахівців, що у свою чергу підніме на більш високий культурний рівень економіку, науку й техніку.

Серед останніх публікацій, присвячених дослідженню культури як наукової дисципліни, можна відзначити ґрунтовні розвідки російського культуролога Р.О. Іванової, у яких висвітлено особливості викладання теорії культури у вищих технічних закладах, статті О. Л. Шевнюк, де пропонується культурно-антропологічна модель культурологічної освіти. Однак у сучасній методичній літературі майже не дослідженою залишається проблема викладання зазначеної дисципліни в економічних вищих навчальних закладах.